

Збереження бібліотечних фондів: традиції, інновації, перспективи

У роботі круглого столу «Збереження бібліотечних фондів: традиції, інновації, перспективи» взяло участь понад 30 фахівців з питань збереження бібліотечних та архівних фондів, зокрема представники Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка, Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, наукових бібліотек Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана, Національного авіаційного університету, Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного, Національної історичної бібліотеки України, Національного науково-дослідного реставраційного Центру України, Державної науково-технічної бібліотеки України, завідувачі бібліотек науково-дослідних установ НАН України (Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України, Інституту молекулярної біології і генетики НАН України, Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України), співробітники Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, а також працівники інших професійних установ України.

На засіданні розглядалися як традиційні завдання, так і інноваційні підходи до організації збереження фондів, вирішення універсальної проблеми стабілізації фактичного фізичного стану документів бібліотеки. Детально обговорювалися технологічні аспекти консервації бібліотечних документів нестандартних форматів, значення екології книгосховищ в умовах бібліотечного середовища, результати обстежень та консервації раритетних документів НБУВ для забезпечення їх збереження, а також перспективи збереження бібліотечних фондів на прикладі роботи інших спеціалізованих бібліотек.

Заст. генерального директора НБУВ, канд. іст. наук **Л. В. Муха** у доповіді «Системність в організації діяльності щодо збереження фондів: комплексний підхід, нові методи та технології» виокремила основні сучасні тенденції у галузі збереження бібліотечних фондів. Доповідачка відзначила, що пріоритетні напрями цієї роботи визначають програмні документи ІФЛА. А основна тенденція останніх років у галузі збереження фондів сформульована дослідниками як «збереження та стійкий розвиток», що передбачає забезпечення збереження документів на різних носіях за умови раціонального використання енергії.

Зміна традиційних підходів до збереження фондів передбачає, по-перше, модернізацію матеріально-технічної бази провідних вітчизняних книгозбірень, по-друге, відповідне фінансування. Адже в останні роки державні програми з забезпечення збереження бібліотечних та архівних фондів, як зазначила Л. В. Муха, фінансуються лише на 40 відсотків. Одним із шляхів вирішення цих проблем є розвиток різних форм бібліотечної інтеграції та кооперації, а також підвищення обізнаності персоналу з питань збереження та захисту фондів.

У співповіді наук. співробітника НБУВ **Л. П. Затоки**, наук. співробітника НБУВ, канд. іст. наук **Ю. К. Рудакової** «Основні властивості паперу документів: дослідження та прогнози довговічності» йшлося про те, що головною умовою стабілізації фактичного фізичного стану бібліотечних документів є уповільнення процесів старіння їх матеріальної основи – паперу. Доповідачки підкреслили, що розв'язання означеної проблеми ускладнюється цілою низкою обставин. Зокрема, старіння паперу є незворотним процесом. З часом зменшується його механічна міцність, відбуваються незворотні зміни його фізико-хімічних властивостей. Впливати на процеси старіння паперу

безпосередньо у бібліотеці можна через умови зберігання – температуру та відносну вологість повітря, екологію навколишнього середовища, ступінь дії світлових променів, мікробіологічну безпеку та ін. Було наголошено, що найбільш екстремальними для зменшення механічної міцності паперу документів є їх зберігання в умовах з підвищеною вологістю повітря. Також не менш згубний вплив на папір справляють вода та, особливо, вогонь. Документи, які упродовж добібліотечного зберігання зазнали впливу таких чинників, відразу потребують проведення комплексу стабілізаційних заходів. Спираючись на науково-прикладні дослідження документів із колекції стародруків XVI–XVIII ст. надрукованих латинським шрифтом, фахівці обґрунтували необхідність запровадження превентивної консервації з метою створення та підтримання нормативних умов зберігання фондів (особливо це стосується стародруків та рідкісних видань). Відтак швидкість протікання процесів старіння матеріальної основи – паперу зменшується, а фактичний фізичний стан документів стабілізується.

Зав. відділу НБУВ, канд. техн. наук **М. М. Омельченко** у доповіді «Технологічні аспекти з консервації бібліотечних документів нестандартних форматів» виокремив особливості зберігання великоформатних книг, підшивок газет, географічних атласів, архітектурних та будівельних планів тощо. На конкретних прикладах він пояснив, чому саме для таких документів загроза механічного пошкодження та руйнування збільшується під час неправильного зберігання та використання. Наголошувалося, що для уникнення погіршення фактичного фізичного стану великоформатні документи слід зберігати у спеціальних засобах – «папках-гігантах». Також потрібно передбачати зберігання таких засобів на спеціальних стелажах або на розширених полицях, підкреслив доповідач.

Про особливі підходи до відновлення документа йшлося у співповіді мол. наук. співробітника Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаніка **Л. С. Дзензелюк** і зав. відділу цієї бібліотеки **Л. М. Льоди** «Реставраційні інтервенції у дефікований рукописний документ». Присутні були ознайомлені з основними реставраційними операціями з відновлення дещо нехарактерного для бібліотечних фондів об'єкта – трубчатого паперового згортка. Для досягнення поставленої мети – відновлення згортка – львівські фахівці застосували відомі методики реставраторів інших бібліотечних установ.

Підвищений інтерес у учасників круглого столу, особливо у працівників бібліотек, які не мають спеціалістів з питань мікробіологічної безпеки та екології книгосховищ, викликали доповіді, присвячені практичним питанням консервації фондів. Так, провідний інженер-хімік НБУВ **Л. М. Волосатих** у виступі «Обстеження та консервація раритетних документів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського для забезпечення їх збереження» розкрила основні підходи до розроблення профілактичних заходів під час науково-прикладних обстежень фондів, зокрема, при виявленні ознак мікологічного та ентомологічного ураження. Відзначалось, що наявність видимих ознак мікологічного ураження документів обов'язково передбачає проведення додаткових лабораторних досліджень на життєздатність мікроміцетів. І лише за результатами цих лабораторних аналізів, у разі виявлення обсіменіння документів спорами мікроскопічних грибів, вони підлягають дезінфекційній обробці. Такі документи після дезінфекційної обробки, наголосила доповідачка, повинні перебувати під постійним контролем фахівців-спеціалістів.

Теми екологічної безпеки сховищ та фондів торкнулася головний бібліотекар НБУВ **Т. В. Крікова** у доповіді «Екологія книгосховищ та її значення в умовах бібліотеки». Йшлося про необхідність виконання регулярної санітарно-гігієнічної обробки, а саме знепилювання приміщень та бібліотечних фондів. На переконання доповідачки, це важливо не тільки для збереження фондів, а, насамперед, для здоров'я співробітників та читачів. Забруднення повітря прискорює старіння та руйнацію паперу. Крім того, на мікроскопічних частках пилу сорбуються мікроорганізми, які таким чином проникають у всі приміщення бібліотеки. Мікологічне ураження є найбільш небезпечним для бібліотечних фондів. Мікроскопічні гриби вростають у папір, використовуючи його як їжу, й тим самим його руйнують, а спори грибів легко розповсюджуються навкруги, завдаючи шкоди і документам, і людям. На завершення **Т. В. Крікова** окреслила найбільш перспективні та ефективні методи мінімізації негативного впливу навколишнього середовища на бібліотечні фонди.

Бібліотекар I категорії ДНАББ ім. В. Г. Заболотного **Н. А. Хлівченко** у своїй доповіді «Збереження бібліотечних фондів: традиції, інновації, перспективи (на прикладі роботи ДНАББ ім. В. Г. Заболотного)» охарактеризувала основні напрями роботи зі збереження фондів у бібліотеці, детально розповіла про особливості та переваги зберігання раритетних документів ДНАББ ім. В. Г. Заболотного у новому книгосховищі – відділі рідкісної книги, де передбачено сучасну систему протипожежного захисту та кондиціонування повітря з функцією клімат-контролю.

Значну увагу учасники засідання приділили використанню спеціальних хімічних сполук – біоцидів або антисептиків, а стосовно грибів – фунгіцидів, для обробки документів на паперових носіях. Зокрема, цій темі була присвячена співдоповідь інженера-хіміка НБУВ **Н. Б. Баянці**, наук. співробітника НБУВ **Л. П. Затоки**, мол. наук. співробітника НБУВ **С. Г. Мозгової**. Фахівці доповіли про результати спільних з науковцями Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України ек-

периментальних досліджень з грибостійкості паперу, обробленого 1-відсотковим спиртовим розчином ніпагіну (метилпарабен, Е 218), а також 2-відсотковим та 4-відсотковим спиртовими розчинами фунгіциду «Валеус Д», що являє собою суміш фосфату та гідро хлориду полігексаметилгуанідіна. За результатами цих експериментів у практику роботи фахівців ЦКР НБУВ запроваджено 1-відсотковий спиртовий розчин ніпагіну, а дослідження дії на папір фунгіциду «Валеус Д» продовжується.

Майже всі виступаючі наголошували на необхідності обміну досвідом з питань забезпечення збереження бібліотечних фондів, розвитку у бібліотеці різних форм інтеграції та кооперації, а також на необхідності підвищення обізнаності персоналу з питань збереження та захисту фондів шляхом проведення різних навчань – семінарів-практикумів, круглих столів, науково-практичних занять, e-learning (електронне навчання) тощо. Важливо, щоб у процесі навчання не тільки порушувалися загальні питання, пов'язані зі збереженням фондів у несприятливих екологічних умовах, під час надзвичайних ситуацій, збройних конфліктів, терористичних актів, а й обговорювалися конкретні рекомендації стосовно фазової консервації, відновлення документів з ослабленою матеріальною основою, підтримання нормативних режимів зберігання фондів та ін.

Учасники круглого столу взяли активну участь в обговоренні проекту Рекомендацій Міжнародної наукової конференції. Пропонувалося доповнити документ положенням стосовно активізації співпраці у галузі збереження, консервації документів у бібліотеках, музеях та архівах України на основі двосторонніх чи багатосторонніх угод. Були також висловлені побажання ініціювати розроблення нової загальноукраїнської програми в рамках сучасного реформування бібліотечної справи.

Людмила Муха,

канд. іст. наук,

заст. генерального директора НБУВ з наукової роботи

Л. П. Затока,

наук. співробітник НБУВ

Бібліографічний показник у системі науково-інформаційного обслуговування користувачів

У рамках конференції відбувся семінар «Бібліографічний показник у системі науково-інформаційного обслуговування користувачів». У засіданні взяли участь провідні фахівці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, Національної парламентської бібліотеки України, Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного, Інституту енциклопедичних досліджень НАН України, Наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв, Бібліотеки Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Г. Сковороди та ін.

Керівник Центру науково-бібліографічної інформації НБУВ, д-р наук із соц. комунікацій **Т. В. Добко** окреслила основні етапи розвитку бібліографічної продукції в Україні, зазначивши, що у галузі бібліографії на сьогодні працює багато організацій і установ, система показників охоплює посібники різні за змістом, призначенням, складом матеріалів, що в них відображені. Сучасні трансформації бібліографічної діяльності бібліотек розширили межі традиційного бібліографічного обслуговування за рахунок залучення електронних джерел

інформації локального та віддаленого доступу, уможливили оперативне дистанційне обслуговування користувачів не лише бібліографічною та реферативною, а й повнотекстовою інформацією. Доповідачка наголосила, що оскільки сучасний користувач хоче отримувати знання, необхідні джерела інформації найраціональнішим шляхом, бібліографічний показник найкраще слугує пошуку інформації з конкретної теми, представляючи її комплексно, узагальнено, систематизовано. На її думку, в умовах обмеженого кадрового та фінансового забезпечення доцільно розвивати створення всеукраїнського консолідованого інтернет-порталу з використанням вікі-технологій, який включатиме інформацію про бібліографічні посібники, реферативні видання з усіх галузей знання, зарубіжні спеціалізовані БД, доступні українським користувачам.

Питання створення показників літератури як результату бібліографічного дослідження життя та творчості **Т. Г. Шевченка** висвітлили у своїй доповіді наук. співробітник НБУВ **Л. С. Новосолова** і мол. наук. співробітник НБУВ **С. А. Дзобич**. Вони поділилися досвідом використання сучасних комунікаційних технологій, які дали змогу науковцям НБУВ підійти до цієї ро-